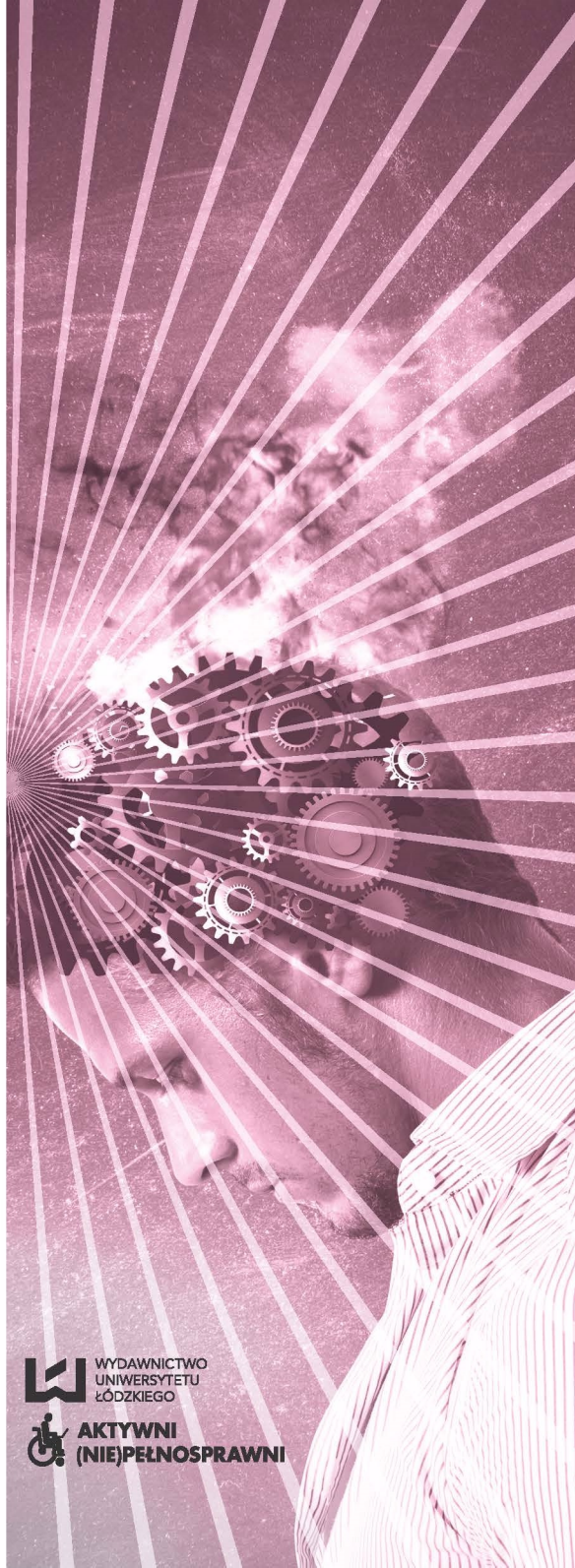

Samodzielni zaradni niezależni

Ludzie niepełnosprawni
w systemie polityki, pracy
i edukacji

pod redakcją
Elżbiety Zakrzewskiej-Manterys
i Jakuba Niedbalskiego

Proponowana książka jest skierowana zarówno do przedstawicieli środowisk akademickich, przede wszystkim socjologów i pedagogów zainteresowanych problematyką niepełnosprawności, jak również praktyków zaangażowanych w udzielanie pomocy i wsparcie tej grupy społecznej. Dedykujemy ją wszystkim, którzy w życiu codziennym stykają się z ludźmi niepełnosprawnymi, a w szczególności bliskim, członkom rodziny czy znajomym tych osób.

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

AKTYWNI
(NIE)PEŁNOSPRAWNI

**Samodzielni
zaradni
niezależni**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Samodzielni zaradni niezależni

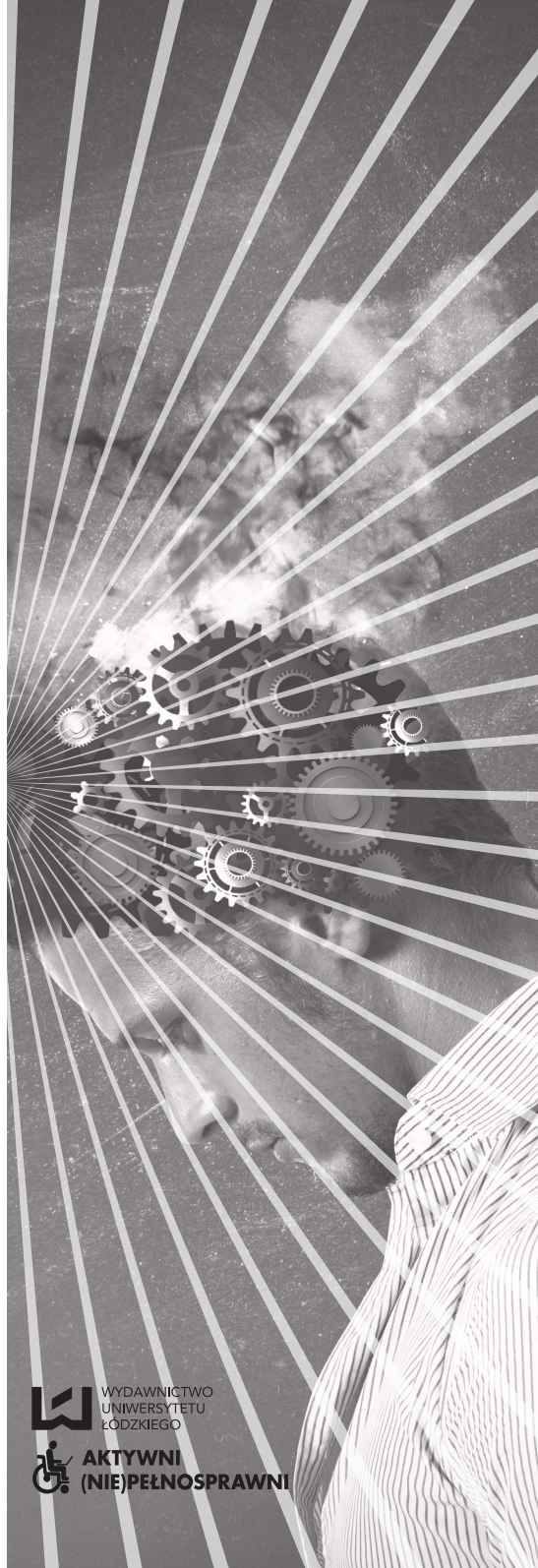
Ludzie niepełnosprawni
w systemie polityki, pracy
i edukacji

pod redakcją
Elżbiety Zakrzewskiej-Manterys
i Jakuba Niedbalskiego

Łódź 2016

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

 AKTYWNI
(NIE)PEŁNOSPRAWNI

Elżbieta Zakrzewska-Manterys – Uniwersytet Warszawski
Katedra Socjologii Moralności i Aksjologii Ogólnej
00-927 Warszawa, ul. Nowy Świat 69

Jakub Niedbalski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania
90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43

RECENZENT

Antonina Ostrowska

KOORDYNATOR SERII

Jakub Niedbalski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Bogusława Kwiatkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/alphaspirit

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06936.15.0.K

Ark. wyd. 8,0; ark. druk. 12,125

ISBN 978-83-8088-074-0

e-ISBN 978-83-8088-075-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Elżbieta Zakrzewska-Manterys, Jakub Niedbalski Wprowadzenie	7
Marek Rymśza Niepełnosprawny jako aktywny obywatel – problematyka integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce	13
Elżbieta Zakrzewska-Manterys Niepełnosprawny jako self-adwokat działający w imieniu i na rzecz innych niepełnosprawnych	47
Ewa Giermanowska Niepełnosprawny jako pracownik i pracodawca	67
Joanna Sztobryn-Giercuskiewicz <i>Alter idem</i> – student z niepełnosprawnością w systemie szkolnictwa wyższego	99
Natalia Wasielewska, Przemysław Nosal Niepełnosprawny jako pracujący w systemie ekonomii społecznej	147

Streszczenie	177
Summary	179
Noty o Autorach	181
Patronat Honorowy publikacji	185

Elżbieta Zakrzewska-Manterys

Uniwersytet Warszawski

Jakub Niedbalski

Uniwersytet Łódzki

Wprowadzenie

Badania dotyczące sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce (Ostrowska 2005; Gąciarz 2014a, 2014b; Kryńska 2013) dowodzą, że ich życiową sytuację nadal oceniać można jako trudną i z tego względu wymagającą wprowadzenia określonych zmian zarówno na poziomie strukturalnym, systemowym, jak i społecznym (Ostrowska 2015: 13). W dalszym też ciągu w świadomości społecznej obecny jest obraz osoby niepełnosprawnej jako niesamodzielnej, bezbronnej, niepotrafiącej zadbać o siebie i własne interesy. Z tego względu ludzie niepełnosprawni oceniani są bardzo często jako słabi, lękliwi, wycofani, nerwowi, niepewni siebie czy niezadowoleni z życia (Szarfenberg 2008: 5). Cechy te stanowią element stereotypu i uogólnionego obrazu osób niepełnosprawnych (Ostrowska 1994: 43–45). W ten sposób – pomimo zachodzących w polskim społeczeństwie zmian – nadal dochodzi do powielania uproszczonych opinii na temat ludzi niepełnosprawnych, które stają się częścią kolektywnego systemu założeń o naturze niepełnosprawności i osób nią dotkniętych, przyjmowanych przez członków danej zbiorowości (Ostrowska 2015: 222).

Aby zmienić taki społeczny i niekorzystny wizerunek osób niepełnosprawnych, a jednocześnie doprowadzić do odczuwalnych przemian w ich codziennym życiu, podejmowane są różnego rodzaju działania aktywizacyjne. Mają

one postać mniej lub bardziej zorganizowaną i odnoszą się do różnych sfer życia, w tym pracy, edukacji, a także w coraz większym stopniu do takich obszarów, jak dostęp do sztuki, kultury czy możliwości uprawiania sportu. Procesowi temu towarzyszą z jednej strony przemiany społeczne dotyczące postaw wobec ludzi niepełnosprawnych, z drugiej zaś, zmiany systemowe związane z wprowadzaniem i realizacją nowych rozwiązań prawno-politycznych, których zadaniem jest zabezpieczenie praw tej kategorii osób (Ostrowska 2015). Ich symboliczny wymiar stanowi chociażby fakt, iż według aktualnie obowiązujących założeń rehabilitacji i polityki społecznej, osobę niepełnosprawną traktować należy jak partnera i jednocześnie klienta, który świadomie wybiera najbardziej odpowiadającą mu ofertę (Koper, Nadolska 2012: 44). W związku z tym podstawowym zadaniem nowoczesnego systemu pomocowego powinno być rozpoznanie rzeczywistych potrzeb osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Zgodnie z tym podejściem konieczne jest przygotowanie odpowiednio zróżnicowanej oferty rehabilitacyjnej, która powinna zawierać rozwiązania wspomagające wszechstronny rozwój osób z różnymi uszkodzeniami organizmu tak, aby w efekcie umożliwić im pełne uczestnictwo w różnych dziedzinach życia oraz wartościowe pełnienie określonych ról społecznych, zgodnie z wytycznymi zawartymi w Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (*International Classification of Functioning, Disability and Health*, ICF, ogłoszonej w roku 2001 przez Światową Organizację Zdrowia) (Koper, Tasiemski 2013: 113–114).

Z tego względu najbardziej pożądane są takie propozycje aktywności, które pozwalają na realizację różnych celów jednocześnie, przyczyniając się do rozwiązywania różnorodnych problemów, doświadczanych przez osoby niepełnosprawne. W związku z tym poszukuje się ciągle nowych rodzajów oddziaływania rehabilitacyjnego, zwłaszcza takich,

które w największym stopniu mobilizowałyby osoby niepełnosprawne do aktywności, zapewniały partnerską współpracę między osobami niepełnosprawnymi a pełnosprawnymi i ułatwiały przez to proces integracji (*ibidem*: 114). Tym samym proces, którego celem jest włączanie osób niepełnosprawnych we wszelkie sfery życia ludzi sprawnych na zasadach równouprawnienia i koegzystencji, powinien odbywać się zgodnie z zasadami idei integracji i normalizacji. Dla powodzenia tych działań niezbędne staje się zaangażowanie instytucji państwowych, organizacji pozarządowych, a także podmiotów działających na zasadach komercyjnych. Skuteczność realizacji idei integracji i normalizacji jest w dużej mierze wypadkową właściwego funkcjonowania wszystkich tych podmiotów (Gryglewicz, Smoleń 2006).

W związku z tym naszym celem było wskazanie na systemowe i strukturalne warunki, jakie powinny być spełnione w sferze pracy, edukacji i szerzej w zakresie polityki społecznej jako takiej, które stworzyłyby dogodny grunt dla realizacji celów i osiągnięcia sukcesów życiowych przez osoby niepełnosprawne. W proponowanej publikacji chcieliśmy zatem wskazać na wieloaspektowość i zróżnicowanie sfer aktywności osób niepełnosprawnych, a także pokazać, że takie rodzaje aktywności osób niepełnosprawnych, jak polityka, praca, edukacja czy samopomoc, zawierają w sobie potencjał, który może być wykorzystany do szeroko rozumianego przeciwdziałania ich wykluczeniu i marginalizacji społecznej.

Zawartość książki, uwzględniająca powyżej zarysowane aspekty społecznej rehabilitacji i aktywizacji osób niepełnosprawnych, podzielona została na obszary tematyczne przygotowane przez poszczególnych autorów, będących specjalistami z danego zakresu. W związku z tym, kolejne zagadnienia, które znalazły się w publikacji to:

- *Niepełnosprawny jako aktywny obywatel – problematyka integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce*, przygotowany przez doświadczonego znawcę problematyki, Marka Rymuszę;

- *Niepełnosprawny jako „self-adwokat” działający w imieniu i na rzecz innych niepełnosprawnych*, autorstwa Elżbiety Zakrzewskiej-Manterys;
- *Niepełnosprawny jako pracownik i pracodawca*, którego autorką jest doświadczona badaczka Ewa Giermanowska;
- *Alter idem – student z niepełnosprawnością w systemie szkolnictwa wyższego*, stanowiący wynik wieloletnich doświadczeń Joanny Sztobryn-Giercuszkiewicz, zatrudnionej w Biurze Osób Niepełnosprawnych PŁ;
- *Niepełnosprawni w systemie ekonomii społecznej*, którego napisania podjęła się wspólnie z Przemysławem Nosalem, badaczka i praktyk w jednej osobie, Natalia Wasielewska, na podstawie jednego z projektów, realizowanego przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Poznaniu.

Proponowana książka jest zatem skierowana zarówno do przedstawicieli środowiska akademickiego, przede wszystkim socjologów i pedagogów zainteresowanych problematyką niepełnosprawności, jak również praktyków zaangażowanych w udzielanie pomocy i wsparcie tej grupy klientów pomocy społecznej oraz wszystkich tych, którzy w życiu codziennym stykają się z ludźmi niepełnosprawnymi, a w szczególności do bliskich, członków rodziny czy znajomych tych osób.

* * *

Na zakończenie chcielibyśmy podziękować poszczególnym Autorom za to, że zechcieli wziąć udział w naszym przedsięwzięciu, a także Pani Profesor Antoninie Ostrowskiej za cenne uwagi oraz wskazówki dotyczące recenzowanych tekstów oraz wszystkim tym, którzy przyczynili się do tego, że publikacja ujrzała światło dzienne i przyjęła ostatecznie obecny kształt. Jeszcze raz serdecznie dziękujemy, a naszym Czytelnikom życzymy miłej lektury!

BIBLIOGRAFIA

- Gąciarz Barbara (2014a), *Przemysleć niepełnosprawność na nowo. Od instytucji państwa opiekuńczego do integracji i aktywizacji społecznej*, „Studia Socjologiczne”, nr 2 (213), s. 15–42.
- Gąciarz Barbara (2014b), *Model społeczny niepełnosprawności podstawa zmian w polityce społecznej*, [w:] Barbara Gąciarz, Seweryn Rudnicki (red.), *Polscy niepełnosprawni. Od kompleksowej diagnozy do nowego modelu polityki społecznej*, Wydawnictwo AGH, Kraków, s. 17–43.
- Gryglewicz Andrzej, Smoleń Andrzej (2006), *Systemowe determinanty osiągnięć polskich sportowców niepełnosprawnych na igrzyskach paraolimpijskich*, [w:] Jerzy Chełmecki (red.), *Społeczno-edukacyjne oblicza olimpizmu. Ruch olimpijski i niepełnosprawni sportowcy*, t. II, AWF w Warszawie, Polska Akademia Olimpijska, Warszawa, s. 30–38.
- Koper Magdalena, Nadolska Anna (2012), *Możliwości kształtowania Ja cielesnego osób niepełnosprawnych poprzez ich uczestnictwo w sporcie dostosowanym*, [w:] Stanisław Kowalik (red.), *Kultura fizyczna dla osób niepełnosprawnych*, AWF w Poznaniu, Poznań, s. 43–65.
- Kryńska Elżbieta (red.) (2013), *Analiza sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce i Unii Europejskiej, Raport przygotowany w ramach projektu: Zatrudnienie osób niepełnosprawnych – perspektywy wzrostu*, Wydawnictwo IPiSS, Warszawa.
- Ostrowska Antonina (2015), *Niepełnosprawni w społeczeństwie 1993–2013*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Ostrowska Antonina (1994), *Badania nad niepełnosprawnością*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Szarfenberg Ryszard (2008), *Pojęcie wykluczenia społecznego*, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa.
- Tasiemski Tomasz, Koper Magdalena (2013), *Miejsce sportu w procesie rehabilitacji osób niepełnosprawnych fizycznie*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr 3 (8), s. 111–134.

Marek Rymsza

Uniwersytet Warszawski

Niepełnosprawny jako aktywny obywatel – problematyka integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce

STRESZCZENIE

Artykuł omawia dwa podstawowe nurty aktywizacji osób niepełnosprawnych, jakimi są: (re)integracja (rehabilitacja) społeczna oraz (re)integracja (rehabilitacja) zawodowa. Przy tym aktywizacja zawodowa przedstawiona jest jako cel i rezultat przede wszystkim polityki państwa, a aktywizacja społeczna – jako przejaw i efekt funkcjonowania trzeciego sektora, współtworzonego przez organizacje pozarządowe (stowarzyszenia i fundacje). Autor wskazuje na komplementarność obu form aktywizacji, podkreślając, że obie prowadzić mają do efektu *empowerment*. Ponadto podkreśla brak koordynacji programów aktywizujących prowadzonych przez różne instytucje i służby: Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, instytucje zatrudnienia socjalnego, pomoc społeczną i służby zatrudnienia.

Słowa kluczowe: osoby niepełnosprawne, polityka społeczna, integracja społeczna, integracja zawodowa, rehabilitacja społeczna, rehabilitacja zawodowa, aktywizacja, organizacje pozarządowe.

KWESTIE TERMINOLOGICZNE

Termin „osoby niepełnosprawne” jest w języku polskim podstawowym określeniem zbiorczym dla osób nie-w-pełni-sprawnych. Termin ten przyjął się i jest używany powszechnie: w literaturze naukowej, w dokumentach urzędowych, w języku prawniczym, w mowie potocznej. Co ważne, jest określeniem chętnie stosowanym przez same osoby doświadczające niepełnosprawności. Język nauki precyzyjnie „rozpisał” niepełnosprawność – traktowaną jako „syndrom niepełnej sprawności” (Ostrowska, Sikorska, Gąciarz 2001: 151) na poszczególne wymiary, uwzględniając przy tym zarówno obiektywne deficyty i ograniczenia osób niepełnosprawnych, jak i związane z nimi czynniki społecznej marginalizacji (*ibidem*).

Od kilku lat podejmowane są jednak wysiłki wyparcia z dyskursu publicznego terminu „osoby niepełnosprawne” i zastąpienia go terminem „osoby z niepełnosprawnościami”. Przez zwolenników zmiany językowej ten pierwszy termin traktowany jest bowiem jako mniej „poprawny” niż drugi, a czasem wręcz jako określenie stygmatyzujące (por. Galasiński 2013).

Każda istotna zachodząca zmiana językowa jest faktem społecznym, który nie powinien uchodzić refleksji socjologicznej. Z perspektywy socjologicznej warto zadać sobie dwa pytania: (1) Jak przebiega sam proces zmiany językowej: na ile jest to proces społecznie „spontaniczny”, będący przejawem żywotności języka, a na ile proces „sterowany”?; (2) Jaką korzyść społeczną (lub stratę społeczną) taka zmiana na poziomie języka przynosi lub może przynieść? Na wstępie niniejszego opracowania przedstawię kilka uwag na ten temat, które tłumaczą, dlaczego posługiwać się będę terminem tradycyjnym.

Termin „osoby z niepełnosprawnościami” to przykład typowej kalki językowej, przenoszenia do polskiego języka – na zasadzie naśladownictwa – podobnej (choć nie

identycznej) zmiany dokonanej już w języku angielskim. W anglojęzycznej literaturze przedmiotu ludzie niepełnosprawni przez długi czas określani byli jako *handicapped* (czyli dosłownie „upośledzeni”), który to zbiorczy termin został następnie zastąpiony określeniem *disabled* (dosłownie: „niepełnosprawni”). Obecnie zaś w użyciu jest *people with disabilities*, które to określenie należałoby dosłownie tłumaczyć jako „ludzie z niesprawnościami”. Angielski przedrostek *dis-* co do zasady oznacza bowiem zaprzeczenie cechy (stanu), z którą (którym) jest kojarzony. Tak więc, o ile *order* oznacza porządek czy ład, to *disorder* – stan nieuporządkowania, nieład, bałagan. Na podobnej zasadzie *ability* to możliwość, zdolność, a *disability* – niemożność, niezdolność, a więc brak sprawności, czyli niesprawność. Odchodzenie w języku angielskim od *disabled people* na rzecz *people with disabilities* ma za zadanie nieść przekaz, że zróżnicowana w przekroju społecznym sytuacja zdrowotna, społeczna, zawodowa poszczególnych jednostek i związany z tym różny zakres ich możliwości uczestnictwa w życiu społecznym czy poruszania się na rynku pracy nie tworzy prostego dychotomicznego podziału: ludzie sprawni – ludzie niesprawni.

Innymi słowy, chodzi o przekaz, że określone ograniczenia, jak wada wzroku, ograniczenia ruchowe, choroba przewlekła itp. działają niejako „punktowo”, „obszarowo” i nie odbierają człowiekowi od razu „całej sprawności”, nie czynią go z miejsca jednostką niesprawną. Ale język polski potrafi niezwykle celnie oddać taki właśnie stan rzeczy określeniem „niepełnosprawność”, podczas gdy język angielski takim terminem nie dysponuje. Dlatego, o ile zrozumiała jest zmiana dokonująca się w języku angielskim, o tyle nie ma merytorycznej potrzeby sztucznego tworzenia w języku polskim nowego terminu – „osoba z niepełnosprawnością”, wątpliwą wartość dodałoby też określenie „osoba z niesprawnością”, zwłaszcza jako określenie podstawowe.

Promowana obecnie kalka językowa ma dwa istotne ograniczenia. Po pierwsze, może być adekwatnie (choć

również nie do końca poprawnie) stosowana jedynie w liczbie mnogiej – „osoby z niepełnosprawnościami” – na określenie ogółu ludzi mających różne ograniczenia, czyli niepełności czy „niepełnosprawności”. Ale już w przypadku konkretnego człowieka nie wiadomo, czy posługiwać się określeniem „osoba z niepełnosprawnością” czy „osoba z niepełnosprawnościami”, bo to zależy od kontekstu, czy dana osoba ma jedną określoną dysfunkcję organizmu (np. wadę wzroku) czy też ma np. dysfunkcje sprzężone – chorobę przewlekłą powiązaną z niepełnosprawnością intelektualną czy ograniczenie słuchu sprzężone z istotną wadą wymowy itd. Język angielski, warto o tym pamiętać, ma przy tym skłonność do traktowania jako policzalne stanów, zjawisk itp., które z kolei w języku polskim funkcjonują jako niepoliczalne. Takimi właśnie określeniami są „niepełnosprawność” czy „dobroczynność”.

Dobroczynność w języku polskim jest bowiem pewną ogólną postawą lub zjawiskiem społecznym, nie zaś zbiorem czynności: poszczególne czyny dobroczynne nie są więc „dobroczynnościami”, choć składają się na nie określone czynności. Natomiast w języku angielskim *charity* to dobroczynność, ale także nazwa organizacji dobroczynnych, podmiotów jak najbardziej policzalnych (funkcjonuje oficjalny rejestr *charities*); stąd liczba mnoga w użyciu jest oczywista. Analogicznie rzecz się ma z uczciwością, prawdomównością czy niezgrabnością. Przykłady można by mnożyć. Wszystkie one wskazują, że dokonujące się na naszych oczach „upoliczalnienie” niepełnosprawności jest przykładem swoistej kolonizacji języka polskiego przez wpływy anglosaskie.

Po drugie, termin „osoba z niepełnosprawnością” nie zawsze jest określeniem trafnym nawet w sytuacji, gdy wskazywać ma na jedną określoną dysfunkcję konkretnej osoby. Jeśli na przykład owa niepełnosprawność polega na niedowidzeniu – termin jest trafny. Ale jeśli osoba ta nie widzi w ogóle, to jej narząd wzroku jest całkowicie niesprawny, a nie nie-w-pełni-sprawny. Język polski precyzyjnie rozróż-

nia między osobą niedowidzącą i osobą niewidomą – każda z nich jest niepełnosprawna, ale tylko jedna z nich to osoba z niepełnosprawnym narządem wzroku; druga ma zaś ten narząd całkowicie niesprawny. Ta druga co najwyżej jest osobą „z niesprawnością” (narządu wzroku); i tak ujmuje to termin anglojęzyczny *person with disability*. W języku polskim najlepiej określić taką osobę jako osobę niewidomą lub powiedzieć, że jest osobą niepełnosprawną.

Szukając najbardziej trafnych terminów, nie warto kierować się naśladownictwem ani polityczną poprawnością¹, ale merytorycznym namysłem, przy zachowaniu społecznej wrażliwości (empatii). Adekwatny termin to taki, który razem:

- (1) najlepiej opisuje rzeczywistość; jest trafny, gdyż precyzyjnie zakreśla zbiór desygnatów danego pojęcia w różnych kontekstach – ten warunek spełnia termin „osoba niepełnosprawna”;
- (2) jest zgodny z podstawowymi regułami językowymi; język polski, zaznaczmy raz jeszcze, nie zna liczby mnogiej rzeczownika „niepełnosprawność”, dlatego jej stosowanie jest zabiegiem sztucznym, wbrew ogólnej zasadzie językowej;
- (3) ma możliwie wysoki „współczynnik humanistyczny”, co jest istotne zwłaszcza w przypadku określeń dotyczących ludzi; termin „osoba niepełnosprawna” bez wątplenia jest takim właśnie terminem.

Co więcej, „osoba niepełnosprawna” – warto to podkreślić – to termin o najwyższym „współczynniku humanistycznym” spośród wszystkich dostępnych w języku polskim bliskoznacznych terminów, ze względu nie tylko na precyzyjność i prawidłowy społeczny kontekst „niepełnosprawności”

¹ Więcej o przejawach politycznej poprawności w reformowaniu języka polityki społecznej i pracy socjalnej: por. opracowanie poświęcone zmianom językowym w amerykańskiej *Encyklopedii pracy socjalnej* – Rymsza 2002.

jako niepełnej sprawności, a nie niesprawności, ale także upodmiotowiającą moc rzeczownika „osoba”. Dlatego właśnie, w moim przekonaniu, warto trzymać się terminu „osoba niepełnosprawna” / „osoby niepełnosprawne” i odchodzić od tego określenia tylko wówczas, gdy mowa o konkretnych niesprawnościach, czyli w sytuacjach, gdy niejako „rozagregatowujemy” wspomniany syndrom niepełnej sprawności na zestaw określonych niesprawności i analizujemy sytuację określonych grup „kategorialnych” – a więc ludzi z określonymi ograniczeniami czy dysfunkcjami konkretnych narządów (osoby z wadą wzroku, osoby o ograniczonej mobilności ruchowej, osoby z zaburzeniami psychicznymi itd.).

WSPARCIE AKTYWIZUJĄCE DLA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH JAKO PRIORYTET WSPÓŁCZESNEJ POLITYKI SPOŁECZNEJ

Działania ukierunkowane na wsparcie i aktywizację osób niepełnosprawnych to jeden z dynamicznie rozwijających się w XXI w. działań polityki społecznej. Owa dynamika wymaga podkreślenia, gdyż doświadczamy w Europie (i nie tylko w Europie) dłuższego, zapoczątkowanego jeszcze w latach 80. XX w., okresu „dekoniunktury” na wydatki społeczne, związanego najpierw z narastającym kryzysem ekonomicznym poszczególnych państw dobrobytu, a następnie z makrokryzysem globalizujących się rynków finansowych. Niemniej jednak, chociaż w wielu dziedzinach polityki społecznej nastąpił czas cięć społecznych, nakłady na programy wsparcia – zwłaszcza tego o charakterze aktywizującym – adresowane do osób niepełnosprawnych rosną, a nie maleją. Coraz bardziej popularny staje się ponadto społeczny model rozwiązywania problemu niepełnosprawności (por. Gąciarz 2014); model znacznie bardziej holistyczny, ale i znacznie bardziej kosztowny niż dominujący wcześniej model rehabilitacyjny. Jakże są uwarunkowania nowego po-

dejęcia do niepełnosprawności jako problemu społecznego? W jednym z wcześniejszych opracowań (por. Rymśza 2011: 180–182) wskazałem na trzy istotne uwarunkowania:

- 1) Coraz mocniejsza jest legitymizacja dla działań publicznych na skutek rosnącej skali problemu – w starzejących się społeczeństwach dobrobytu systematycznie rośnie liczba osób niepełnosprawnych, gdyż starość jest silnie sprzężona z niedołążnością i niepełnosprawnością;
- 2) Praktycznie osiągnięty został konsens społeczny i polityczny wokół idei wyrównywania szans życiowych osób niepełnosprawnych w ramach realizowanych polityk publicznych; wyrazem tego jest ONZ-owska Karta Praw Osób Niepełnosprawnych;
- 3) Coraz silniejszy priorytet w polityce społecznej mają programy aktywizacji życiowej, inkluzji społecznej i reintegracji zawodowej różnych grup podlegających społecznej marginalizacji i wykluczeniu ze względu na posiadane / doświadczane deficyty i ograniczenia; jedną z takich grup „kategorialnych” współtworzą osoby niepełnosprawne.

Dodajmy przy tym, że postęp medycyny i rozwój nowych form i technik rehabilitacji – z jednej strony, oraz zmiany w organizacji życia zbiorowego i funkcjonowaniu rynków pracy – z drugiej, sprawiają, że możliwość uczestnictwa w życiu społecznym, w tym prowadzenia aktywności ekonomicznej, mogą uzyskać osoby niepełnosprawne tradycyjnie uznawane za jednostki w sposób trwały społecznie wycofane, funkcjonujące wyłącznie w sferze życia prywatnego, praktycznie poza sferą publiczną oraz całkowicie niezdolne do pracy.

Wspomniany już społeczny model rozwiązywania problemu niepełnosprawności zakłada ponadto, że to nie tylko osoby niepełnosprawne poprzez programy rehabilitacji, reintegracji czy aktywizacji mają przystosowywać się do reguł i instytucjonalnych ram społecznego funkcjonowania,

ale również szeroko rozumiane otoczenie społeczne ma za zadanie dostosowywać się do możliwości osób niepełnosprawnych. Niepełnosprawność staje się właściwie stanem „normalnym”, a nie nietypowym, na tej zasadzie, że każdy człowiek ma jakieś ograniczenia, deficyty i powinien mieć szansę na możliwie pełne uczestnictwo w życiu społecznym pomimo nich. System społeczny ma być bowiem systemem o możliwie wysokim współczynniku inkluzyjności.

Znaczna część współczesnej literatury przedmiotu dotyczącej zagadnień rehabilitacji, inkluzji i integracji osób niepełnosprawnych koncentruje się na zagadnieniach związanych z możliwościami podnoszenia zdolności zatrudnieniowej (ang. *employability*) tych osób, a zwłaszcza promowaniu ich zatrudnienia na otwartym rynku pracy². Należy jednak podkreślić, że integracja osób niepełnosprawnych z rynkiem pracy nie jest celem samym w sobie, a jedynie drogą do ich życiowego usamodzielnienia i powinna być traktowana jako element procesu inkluzji społecznej. W niniejszym opracowaniu podjęta jest próba uwzględnienia obu nurtów aktywizacji osób niepełnosprawnych, przy czym aktywizacja zawodowa przedstawiona jest w większym stopniu jako cel i rezultat polityki państwa, a aktywizacja społeczna jako przejaw i efekt funkcjonowania trzeciego sektora – sformalizowanego segmentu społeczeństwa obywatelskiego, współtworzonego przez organizacje pozarządowe (stowarzyszenia i fundacje).

Należy przy tym mieć na uwadze, że nurt aktywizacji (reintegracji społecznej i zawodowej) nie wyczerpuje zakresu wsparcia, którego potrzebują osoby niepełnosprawne. Istotnym są również usługi opiekuńcze świadczone tym, których niepełnosprawność nie poddaje się działaniom rehabilitacyjnym, a ograniczone rezultaty przynoszą też działania kom-

2 Por. np. Giermanowska 2007 oraz Ciura 2007 i przywoływane tam pozycje źródłowe. Więcej o *employability* – por. Karwacki, Kaźmierczak, Rymśza 2014, rozdz. 6 (autorstwa T. Kaźmierczaka).